6/2022
рочник VI

часопис про русиньскы дїти

Колысочка

Діточкы, в теперішнім числї Вам представиме литературу і історію войводиньскых Русинів - Руснаків. Войводина є край на северї Сербії.

Дюра Папгаргаї[1]

Як ше бочка[2]

За очка ше бочка лем мамочка.
Тату бочкай лем за праву руку.
За баюси можеш и дїдочка,
а бабу, кед сцигнеш, и за куку.

Сушеда ше бочка лем на швета,
кед ци штури стотку до кишенки.
А кед це ґу себе сцишнє тета,
за ню єден поцилунок ценки.

Куму можеш бочкац доокола,
а найвецей лїца нашмеяни.
Кед шеднєце шицки коло стола
побочкай и хлєбик прежегнани.

За нощок ше бочка лєм брацика.
Придзе дараз на шор и ниночка.
За бутєлар шовґра и бачика,
А Геленку – нїжно за усточка.

Дюра Папгаргаї

Єст єдно слунечко

Єст єдно слунечко цепле, цеплючке
цо до нас ходзи споза загради.
Єст єдно слунечко сладке, сладучке
як ясне златко зоз чоколади.

Єст єдно слунечко, цо жмурка з оком,
з оком швицацим за хмару билу.
Єст єдно слунечко, цо дринґа скоком
врациц ми з поля мамочку милу.

Єст єдно слунечко як слиза ясна
поуцерана понад комином,
як бренована канджурка власна,
як ранша клянка ноцним годзином.

Єст єдно слунечко як златна класка
з опойним пахом нового жита.
Єст єдно слунечко як перша ласка
За павучайки ганьбліво скрита.

Єст єдно слунечко, дурна осичка,
цо за нїм чарна хмара лєшує.
Воно єшенї вирна шестричка,
та ше з ню на яр лєм дописує.

Я тото слунко украднєм хмаром,
преведзем дому споза хотара,
и кед ше зяви змерк пред вечаром,
пущим го на двор зоз споменара.

Дюра Папгаргаї

Національна меншина

Шнїю стари якеш вельке щесце
же потомство на природним месце,
же сон дзецом найвекша госцина,
а вони там –
национална меншина.

Так виками, квиток традициї –
дзеци були ґужлїк историї.
Ишло якош зоз оца на сина
же ми дробни –
национална меншина.

Док векшина, оцец и мац, храпя,
мали джмури так да го нє влапя,
та ше у сну аж по нєбо спина,
а остава –
национална меншина.

Сладки хашиш и марихуана
смачнєйши аж и од їх догана,
сучаснєйши як їх маковина.
То им твердзи –
национална меншина.

Меншина то нє подарта хмара,
хтора сує зоз їх бутєлара,
та ше з дижджом аж по пети згина.
А вони єй –
национална меншина.

Родичи як богата векшина
у сну твердза, же ми нє їх вина,
та шпя смачнє, аж им чури шлїна,
бо их чува –
национална меншина.

[1] Дюра Папгаргаї ся народив у Руськім Керестурї в Войводинї 11. новембра 1936-го року. Закончів Філозофічну факулту в Новім Садї, шпеціалность – Югославяньска література і южнославяньскы языкы. Робив як освітовый робітник, новинарь і найдовше як одповідный редактор часопису „Шветлосц". Пише поезію, прозу і драму. Першу книжку поезії выдав в 1968-ім роцї - Ту, такой при шерцу. З дїтьской літературы выдав книжку Нє дам свойо роки и квит (1977), Конєц швета (1980), серію драматізованых приповідок – Наталка, і многы далшы творы.

[2] Вшыткы стишкы автора записаны у войводиньскій нормі русиньского языка.

Юліян Пап[1]

ТАПШІ

Жілнїковы довго жыли на салашу під валалом. Мали четверо дїтей, велике ґаздівство і велё роботы. А потім ся стало штось таке, што їм цалком змінило жывот. Дїти похворїли, наперед Меланка і Дюрі, а потім обидві найстаршы дївчата. Докторы їм порадили, жебы змінили кліму. Гварили їм, же найлїпше бы было, кебы пішли даґде ку морю.

Тото, што мусили, тото і зробили. Пронаяли хыжу на довшый час і єдного ярьнёго рана поскладовали найнутнїшы річі[2] на каміон і многочісленна родина одпутовала на юг ід морю. Мати з двома дїтми на влаку і нянько з другыма двома на автї. У обыстю вхабили лем Тапшія.

Быв то мудрый псик, выгодованый на салашу як прінц свого красного нянька Бобія і доброй матери Дункы. Як дїдо гварив, мав лем єдну хыбу – не знав бісїдовати. Розумів вшытко, што ся му повіло. Знав загнати свиню до кучі, вхопити когута, навертати коровы, одплашити чуджу мачку із двора. Кедь загоркотав трактор, выскочів під сїдло і возив ся з няньком по полю і там потім бігав і грабав аж до вечера, покы ся не вернули домів. Быв як член родины.

Якраз зато собі Тапші не міг звыкнути на новых домашнїх ґаздів. Ани они на нёго. Тримали го на ланцку, а він лем тужыв за своїма, стукав і цїлыма ночами выв. Єдного рана ся выпхав із ланцка, скочів до загороды, выгрїб ся попід плїт і розбіг ся, не взераючі ся за себе. Нюхав драгу, знимав голову, жебы попахав воздух, но все лем біг і біг.

Нихто не знає, через якы прекажкы переходив. Даєдны люде го відїли, як гребе на смітиску, глядаючі собі даяку одшмарену кість або суху кромку хлїба. Ту і там вхопив даяку мыш, або здогнав ящурку на луцї. Воду пив із потока або даякой млакы. Їв і хробачікы, жував траву – то лем пес знає, яку – котра го посилнёвала і давала му міць, жебы ішов дале і дале. Відїли го, як біжыть коло драгы, дораз і по шынах – коляйніцях. Голод го догнав до того, же десь вошов до єдного двора, ці бы не нашов дакус стравы, або холем вылизав мисочку, но домашнї псы го з міцным бреханём одплашили, аж і покусали. А він зась, схыленый до землї, нюхав і біг дале. Не знав, кады іде, но штось го гнало. Якесь чутя і нестримована тужба вели го через непознаты краї ку ёму знамым і мілым домашнїм ґаздім.

Переходили днї і тыжднї. Перешло і лїто. А єдного осїннёго рана ся Тапші зорвав із спаня коло копкы зарошеной травы. Радостно забрехав. Учув якыйсь знамый пах. Розбіг ся, кілько лем бировав, радостно махаючі хвостом, перескочів плїт з дочок і вбіг до незнамого двора, но ку знамым особам, просто ід Меланцї і Дюрикови. Зачав їх лизати за ногы, за рукы, скучав од радости. Выбігли і нянько з матїрёв, за нима і дві старшы дївчата і – не могли повіровати тому, што відять.

Тапші перешов тільку драгу через горы, лїсы і долины. Но ани раз не забрехав на домашнїх зо злостёв, гнївачо, же чом го вхабили, лем ся їм радовав. Не знав повісти, яку біду пережыв, лем быв щастливым, же їх нашов.

Нянько не міг слово выповісти, горло ся му стягло од радости. Аж за пару минут вырік: – Не надарьмо гварять, же пес є найлїпшым приятелём чоловіка. А мати через слызы додала: – Вызерать то так, же пес веце любить чоловіка, як чоловік пса.

Но Тапші досправды хотїв лем тільки повісти: – Пребачте, же єм ся так довго стримав...

Лем, як дїдо гварив, не знав бісїдовати. І днесь жыють вєдно, там далеко коло моря, у новім, теплім краю.

[3] Юлиян Пап жыє в Новім Садї у Войводинї. Народив ся в Руськім Керестурї (1943), бывшый дружственный і освітовый робітник, польногосподарьскый шпеціаліста, новинарь-редактор, днесь пензіста. Веце років учів анґліцькый язык в школї і старшых людей – в Керестурї. Переложыв із анґліцького языка книжку про дїти Кнїжка о джунґли, написав научну книжку про молодых – Природа бешедує о Богу, написав і приручник навчаня анґліцького языка про дїти, про дїти першого ступня - Добре рано, зборник гуморесок і далшы творы. Приповідкы в тім числї Колысочкы сьме выбрали з ёго мілой книжочкы – Чом ше качка з воду мачка – і переложыли сьме їх до літературной нормы русиньского языка в Словакії.

[4] veci

ВОВЧІЦЯ

Юліян Пап

Лісник ішов як звычайно через ліс, кедь нараз в єднім кряку збачів малого вовчіка. Лежав склюбаченый, сквінчав і трясь ся. Наісто призістав за своёв матірёв і далшыма вовчіками, потім заблудив, вхляв і не міг іти дале. Лісник го взяв, положыв до міха і приніс до полёвницькой хыжкы під берегом, в котрій бывав. Пустив го до порожнёй стайні на дворі, на каждый припад го завязав із ланцком ку стовпику, тай вхабив, же до рана подумать, што з ним буде дале. Дав му дакус молока до мисочкы і фалаток мняса, но вовчік не хотів їджіня ани понюхати, лем ся сховав до кутика і сквінчав.

Як бывшый полёвник, лісник скоро все носив пушку на плечу, но ніґда з нёй не стріляв. Главні контролёвав ліс недалеко од валалу і старав ся о дичіну у своїм краю, в чім му помагали два слухняны полёвницькы псы. Познав у лісї кажду дражку, пішник і пняк, діру у стромі і гнїздо на стромі. Но і так ся ту все ставало дашто нове. Та кедь нашов страченого вовчіка, старый полёвник знав, же даґде близко мусить быти і вовча діра.

Настала ніч. Вшытко поспало, аж і завязаны полёвницькы псы. Лем єдна сива створа той ночі не спала. Нечуйно ся приближовала ід стайни. Была то вовчіця, вовчікова мати. Озвала ся через дочкы ку своїй дїтинцї так потихы, же то лем вовчік міг чути, а потім высокым острым облуком перескочіла плїт і мнягко ся спустила до стайнї. Легла ку вовчікови і з головов го дрыляла під себе, жебы го накормила своїм молоком. Покы вовчік спокійно цморкав, вна му перегрызла ланцок на шыї. А кедь ся малый вовк націцяв і дакус зміцнїв, вовчіця го ніжно взяла до пыска помеджі зубы, і зась такым самым тихым скоком як пришла, выскочіла із стайнї. Кедь одышла дале од полёвницькой хыжкы і дішла до ліса, пустила вовчіка і вітязно завыла.

Страшный вовчій крик розолляв ся по гаю і полю. Аж теперь ся зорвали полёвницькы псы із спаня. Забрехали і псы у валалї. Скочів старый полёвник, выбіг вонка, но у стайни нашов лем перегрызеный ланцок. Додумав сі, што ся стало. Такой за дня хотів піти до ліса, но нараз собі то роздумав.

– Няй буде так! – повів. – Хоць є то дика звірина, вовчіця є лем мати.

Лісник успокоїв псы, спокійный, же той ночі перевладїла материньска любов.

А мати – вовчіця стигла дотогды дійти із вовчіком до своёй добрї схованой вовчой діры з другого боку берега, де єй радостно чекало іщі троє вовчат.

Над лїсом ся розъяснив новый день і зась ся у нїм пробуджав жывот.

РУСНАЦИ У СЕРБІЇ

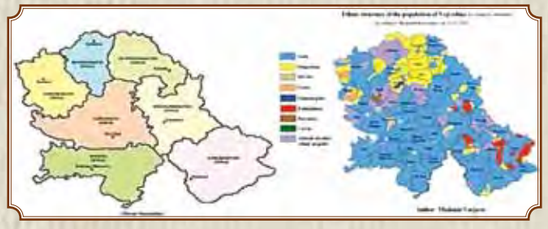

Русины, окрем іншых европскых штатів, жыють і на теріторії Сербії, а то передовшыткым в северній части реґіону Войводина. Меджі собов ся называють Руснаками, офіціально Русинами.

ПОХОДЖІНЯ РУСНАКІВ В СЕРБІЇ

На теріторії днешнёй Сербії Руснаци жыють веце як 260 років. У їх богатій традіції, 17. януар 1751-го року зістав зазначеный як окремый датум. Того дня адміністратор коморьскых маєтків Габсбурьской монархії у Бачці, порадця цісярёвны Марії Терезії, Франц Йозеф де Редыл, підписав в місті Сомбор офіціалный документ о заселїню села Великый Керестур 200 русиньскыма ґрекокатоликами і зато Великый Керестур назвали потім Руськым Керестуром. Тоты люде походили із теріторії днешнёго Мадярьска, Україны і выходной Словакії. 15. мая року 1763

быв в Сомборї підписаный документ о заселїню села Куцура русиньскыма ґрекокатоликами. В 1780-ім роцї ся Руснаци дістали до Нового Саду. Русины ся в тім часї поступно усадили скоро в цїлій Войводинї. До села Вырбас ся дісталы даколи в роцї 1848. Од року 2007 ся 17. януар став народным святом Русинів у Сербії. Од свого приходу на теріторію Сербії мають Руснаци владов ґарантоване право на освіту в своїм роднім языку, право на высыланя в медіях, на свою віру, культуру і право на верейне хосновaня свого русиньского языка. Руснаци з тыма правами жыють у Войводинї веце як 260 років.

В року 1848 руське або русиньске населїня мало 8500 людей, котры жыли у Руськім Керестурї, Коцурї, Новім Садї,

Шидзї, Беркасові, Старім Вербасї, Бачінцях, Петровцях і Міклошевцях (днешня Републіка Хорватьска). Пізнїше ся звышує чісло войводиньскых Руснаків в Дюрдёві і Ґосподинцях, у Бікічу, Сримскій Митровіцї, Новім Орахові і в Суботіцї.

По скончіню Першой світовой войны, на Великій народній громадї 25. новембра 1918-го року у Новім Садї, де была Войводина припоєна ку Кралёвству Сербії, брало участь аж 21 представителїв русиньской народностной меншыны.

ЯЗЫК І ПИСМО

З історічного погляду і подля свого походжіня патрять і войводниньскы Руснаци ід выходным Славянам. Пишуть кіріліцёв і язык Руснаків у Сербії ся тримав за наймолодшый літературный славяньскый язык, покы не быв в Словакії кодіфікованый русиньскый язык 27. 1. 1995. Офіціально быв руснацькый язык у Сербії кодіфікованый в 1923-ім роцї з Граматіков бачваньско-руськой[5] бісїды доктора Гавриїла Костельника, єдного з найшколованїшых в тім часї войводиньскых Руснаків. У Войводинї екзістує шість урядных языків – сербскый, мадярьскый, словацькый, румуньскый, хорватьскый і русиньскый. Основов літературного[6] русиньского языка у Войводинї є земпліньскый і шарішскый діалект. Войводиньскы Руснаци тот діалект называють „руськов бешедов“. Можеме тыж гварити о паноньскім русиньскім языку.

---

[5] Адъєктівы руськый і руснацькый ці русиньскый ся хоснують і меджі войводиньскыма Русинами сінонімно.

[6] літературный - по словацькы - spisovný

ВІРА

Руснаци у Войводині суть по вірі ґрекокатолици. За найвысшого духовного признають римского папу, мають выходный обряд і хоснують церьковнославяньскы літурґічны книжкы. Перша ґрекокатолицька парохія была основана в Руськім Керестурі в році 1751. Про ґрекокатоликів в Хорватьску і про Руснаків у Бачці была основана Ґрекокатолицька єпархія уж в році 1777. Єй центер быв в Крижевцях. Днесь мають Руснаци ґрекокатолицьку єпархію св. Миколая у Руськім Керестурі.

ОСВІТА І ШКОЛСТВО

Перша руська, тогды церьковна школа, была отворена у Руськім Керестурі у 1753-ім році і днесь є на основі руснацького языка вытворена комплетна школьска сістема – од предшкольской по універзітну уровень. Катедра русиньского языка і літературы, котра днесь несе назву Одділіня русиністікы, была основана в 1982-ім році на Філозофічній факулті Новосадьской універзіты. У Руськім Керестурі є і русиньска ґімназія, єдина на світі. Спомеджі русниньского жытельства у Войводині має веце як 10% популації высокошкольску освіту і належить так ід найвеце школованым і счітаным людём у Сербії.

Першый *„Руски календар"* вышов в 1921-ім році і *„Руски новини"* в 1924-ім році, рік по кодіфікації руснацького языка у Войводині. Їх традіцію днесь продовжує *Новинско-видавательна установа Руске слово*. Выходить і часопис *Руснак*. Першов книжков в языку днешніх Руснаків у Войводині, быв іділічный вінець *З мойого валала* автора

Русиньска ґімназія в Рускім Керестурі, єдина на світі.

Гавриїла Костельника друкована в 1904-ім році. Веце як 60 років мають Руснаци у Сербії Редакцію в руськім языку в Радію Нового Саду а веце як 30 років Руську редакцію в телевізії Новый Сад, теперь Радіо-Телевізія Войводины - РТВ. На РТВ 1 высылать по серьбскы і РТВ2 в пятёх далшых языках офіціально признаных меншын Сербії. Каждый з тых языків має встановлену кількость годин на высыланя. В русиньскім языку ся высылать 5 годин тыжденно. На інтернеті собі мож наладити інтернетове радіо Рускі Кырстур.

РУСНАЦИ У ВОЙВОДИНІ ДНЕСЬ

За свій центер тримлють Руснаци у Войводині єдномыселно Рускі Керестур, місто з найвекшым процентуалным заступлінём жытельства з русиньсков народностёв. Свою бісіду называють „руськов".

Хоць в Сербії перевладають сербскы їдла, Руснаци мають свої властны, на котры не дадуть допустити. Як приклад можуть послужыти „капушнікі", тіпічне русиньско-войводиньске їдло приправлёване на Святый вечур з хлібового тїста. В русиньскій традіції у Войводині ся роблять як локшы. На роздїл од хлїба ся капустяникы печуть на олію на пателни. Їдять ся через день аж до святочной вечері. Капустяникы суть смачны, пахнячі, добрі ся стровлять, вдяка квасній капусті. Запивають ся вином або ракіёв[7].

Рецепт на капустяникы прозрадила Серафіна Зубіч з Коцуры:

- 400 ґрамів мукы
- 2 деца воды
- половина баліня свіжых дріджів (20 ґрамів)
- кус олію
- сіль подля смаку
- 200 ґрамів надрібно нарізаной або помолотой квасной капусты, котру передтым вхабиме добрі одкапкати.

Дріджі вхабиме выкыснути з ложков цукрю. Потім вымішаєме в мисці з муков, водов, солёв і олїём. Вхабиме стояти 15 аж 20 минут. Вытвориме векшы кулькы, розкачаєме їх розвалков на локшу і на кажду локшу на середину положиме квасну капусту. Локшу потім зась вытваруєме до кулькы так, же краї закручаєме до середины, жебы сьме закрыли квасну капусту. Зась розкачаєме розвалков і вхабиме стояти 15 минут. Смажиме в горячім олію. Кедь ся капустникы приправлюють в іншый час, не в пості, можеме намісто воды хосновати молоко.

На свою культуру, передовшыткым на словесну, суть Руснаци у Войводині правом горды і утримують єй в каждім реґіоні, де жыють. Фінанцують єй села, не штат. За найвызначнішу часть своёй культуры поважують войводиньскы Руснаци свою літературу і єй творців за свої вызначны особности. Спомеджі поетів і писателїв то є поет і прозаік Мігайло Ковач, найвекшый русиньскый писатель в Сербії і Чорній Горі. Академік Юліян Тамаш є літературознатель русиньской войводиньской літературы, Дюра Папгаргаї є носителём ціны Сполку войводиньскых писателїв, Іріна Гарді-Ковачевіч пише, окрем умелецькых текстів про дорослых, ай про діти, Наталія Дудаш є таксамо узнаванов русиньсков поетков.... Список бы міг быти омного довшый, но подля штатістічных даных в цілосвітовых рамках Руснаци у Войводині мають на єдного жытеля найвекшу кількость писателїв і представлюють найсчітанішу народностну меншыну Сербії. Словесну культуру барз люблять і цінять собі єй, барз люблять свою бісіду, вдяка котрій в мултінародностнім оточіню Войводины не забывають на свою властну ідентічность. Уже выше 260 років.

Подля выслїдків послїднёго списованя жытелїв жыє в сучасности в Сербії і Чорній Горі 15 905 Русинів. Но тота кількость ся все зменшує як дослїдок асімілації, ку котрій доходить главнї в змішаных манжествах. З усмівом гварять, же „найлїпшы руснацькы дївчата собі беруть чуджіх». Нецїлых 16 000 Руснаків представлює лем торзо в порівнаню з минулостёв. Окрем змішаных манжелств є то велика еміґрація і зменшованя цїлковой кількости жытельства на даній теріторії, бо із Войводины еміґрує овелё веце жытелїв як з другых частей Сербії.

Руснаци у Войводині зато выдумали проґрам, як ухранити їх меншыну перед асімілаціёв. Іде їм о алтернатіву, жебы люде мали можность выберу. Жебы у світі, но і дома – в Сербії, комуніковали з другыма людми як рівный з рівным і жебы їх діти не терпіли комплексом меншецїнности. Їх освітнї і культурны інштітуції проявлюють інтерес і о діти із змішаных манжелств, жебы дїтвак, котрый є Руснак або є наполовину Руснак (бо єден з родічів є Руснак), не мав комплекс, же ся одлишує од остатнїх дїтей. Така дїтина мусить о собі знати, же має руснацьке походжіня і не ганьбить ся то повісти остатнїм дїтём, доконця чує потребу їм то повісти.

[7] Ракія- сербска палїнка

Задача: Доповнийте русиньскы слова до бублин рісунка теты Евы Ілковічовой. Як ся по русиньскы клічуть квіткы на нашых луках і полях?

Русиньскы назвы полёвых квіток: зліва доправа і долов: áґац, дикый мак, дракова ружа або ружа свербегузника - плод - свербегузка, марґарета/марґаретка, коляк, першоквіт (по словацькы - prvosienka), белава квітка (по словацькы - nevädza), лен (коло жовто-червеного мотылика), лелія златоголова, дзвінок полёвый, сиротка полёва, клинчік, záružlie močiarne (не нашли сьме русиньскый еквівалент), під нёв синя квітка - незабудка і над нёв - червенай і фіаловый - словацька назва - pakost (не нашли сьме русиньскый переклад) і жовтый - лютик (по словацькы - iskerník)

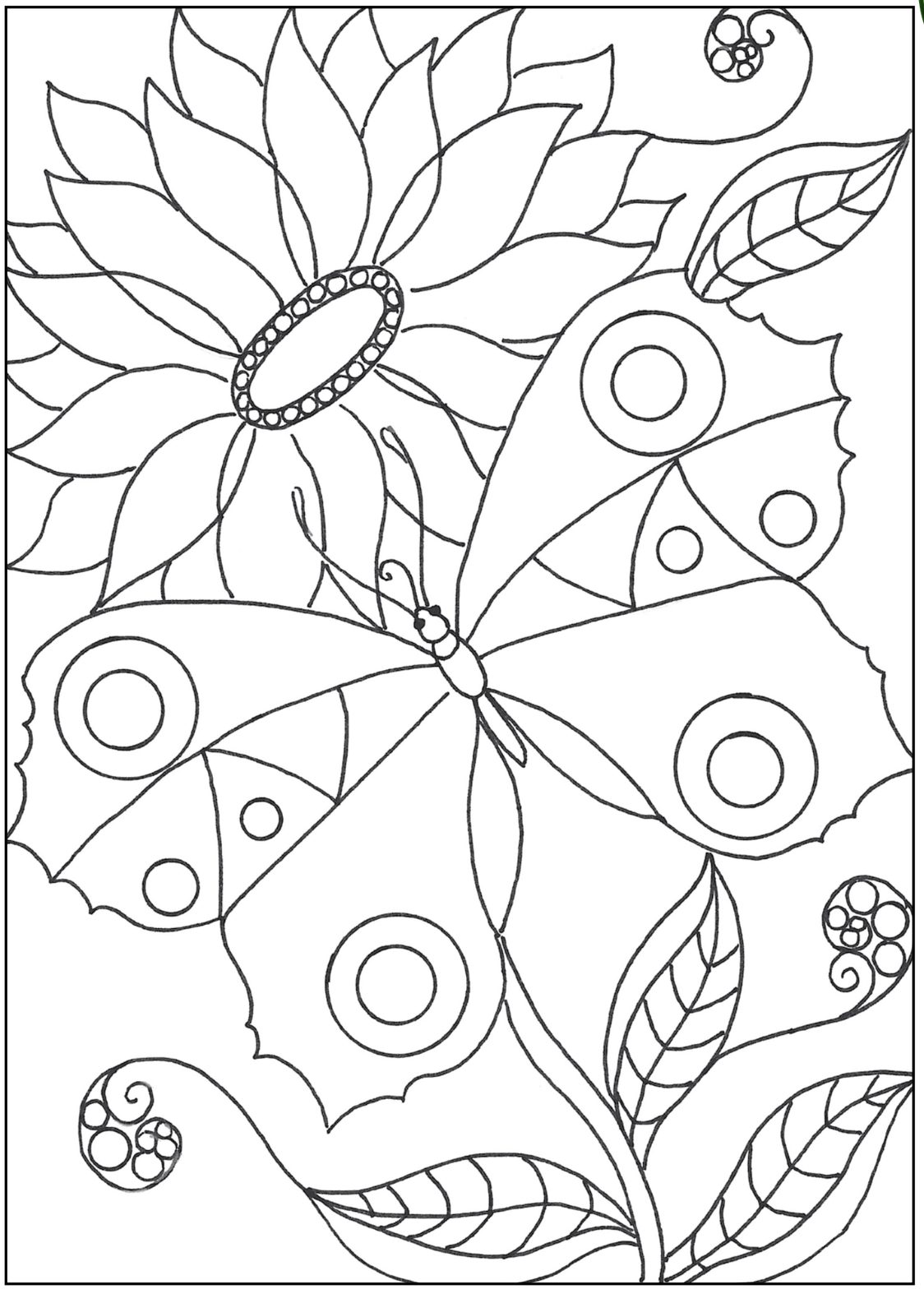

О мушковинї

Дїточкы, днесь Вам повіме, як жыють мотылї, чім ся вызначують і яку сімболічну роль грають в культурї розлічных народів.

Каждый їх знає. **Мотылї.** Крашлять кажду луку, кажду загороду, кохаєме ся їх краснї сфарбленыма крылами. Но в чім спочівать шпеціфічность мутылїв? Чом їх многы культуры тримлють аж за маґічны створїня?

Мотылї або зрїдкаво **Лепідоптеры** (латиньскы Lepidoptera) з ґрецького λεπίδος – шупинкы і πτερόν – крыло – є другый найвекшый ряд мушковины[8], такой по хробакох. Суть розшырены по цїлім світї, окрем Антарктіры і Арктіды.

Дотеперь было описаных і поменованых выше 180 000 сорт мотылїв, приближно 127 челядей. На теріторії Словакії жыє веце як 3 500 сорт.

Шпеціфічным про мотылї є дакілько знаків. В першім рядї то є їх способность повной переміны, голометаболія. І далшым, найважнїшым, характерістічным знаком є притомность **густого покрытя хітїновыма шупинами, котры ся в еволуції перемінили із сплощеных хлупків/волосків ці щетинок на переднїх і заднїх крылах**. Дослова латиньска назва *Лепідоптера* і значіть шупинокрылату мушковину.

Шупинаты крыла Бабочкы павоокой під мікроскопом

Мотылї суть барз характерістічный ряд мушковины. На ємно ставлянім тїлї мають шырокы блановиты крыла. Шупинкы, з котрых суть творены, суть выразно піґментованы. Піґментація у мотылїв має вецё функцій. В першім рядї, вонкашня окраса крыл мотылїв має важну роль в звязи з їх пережытём. Фарба крыл є обранна камуфлаж про неприятелїв мотылїв. Но в другім рядї є то естетічне дїло, зато мотылї патрять ід найатрактівнїшій мушковинї і жывочіхім в общім змыслї. На голові має векшына мотылїв характерістічный сосак/ціцяк (proboscis), котрый взникнув довгодобов перемінов челюстей і спіднёй воргы. Векшына мотылїв ним приїмать потраву в течучій формі, а то є главнї нектар із квіток, або і іншы ростлинны щавы. При ціцяню щав взникать підтиск[9] выкликаный сваловинов в гартани, котра у мотыля фунґує як пумпа. Барз зрїдкаво, у найпрімітівнїшых мотылїв (Micropterygidae) суть притомны грызадла. Но і в тім припадї ся імаґа мотыля жывить пелём з квіток.

Про розвой мотылїв є тіпічна **голометаболія**[10], котра є доконалов (повнов) перемінов ларвы на дорослого мотыля – ларва ся закуклить і з куклы выйде по даякім часї уже дорослый мотыль. Розвой з повнов перемінов має свої **штадії: яйце, ларва,** котра ся у мотылїв зве **гусеніцёв, кукла і імаґо.** Гусеніцї на роздїл од імаґ мають грызадла, дорослы мотылї мають сосакы /ціцякы.

Гусеніця мотыля

Етімолоґія слова мотыль

Русиньске слово „мотыль", походить з праслав. *motyl'ь (на порівнаня: чесь. *motýl*, польс. *motyl*, слов. *motýľ*, но по руськы *бабочка*), котре походить од **mesti, *motati sę* (кружыти) на основі окремішностей лїту мотылїв.

Морфолоґія ці ставба тїла мотыля

Як у вшыткой мушковины, тїло мотылїв ся дїлить на три главны части: голову, грудь і брїшок. Звонка є брїшок храненый твердым хітїновым панцірём, котрый вытварять вонкашнїй скелет.

[8] мушковина - hmyz
[9] podtlak
[10] Holometabolia (доконала, повна переміна) – ларва ся закуклить і з куклы выйде по даякм часї уже дорослый мотыль на роздїл од Hemimetabolia (неповна переміна) – ларва не перейде штадіёв куклы, але дакільконасобным вызлїканём, по котрім ся все веце і веце подобать на дорослого мотыля.

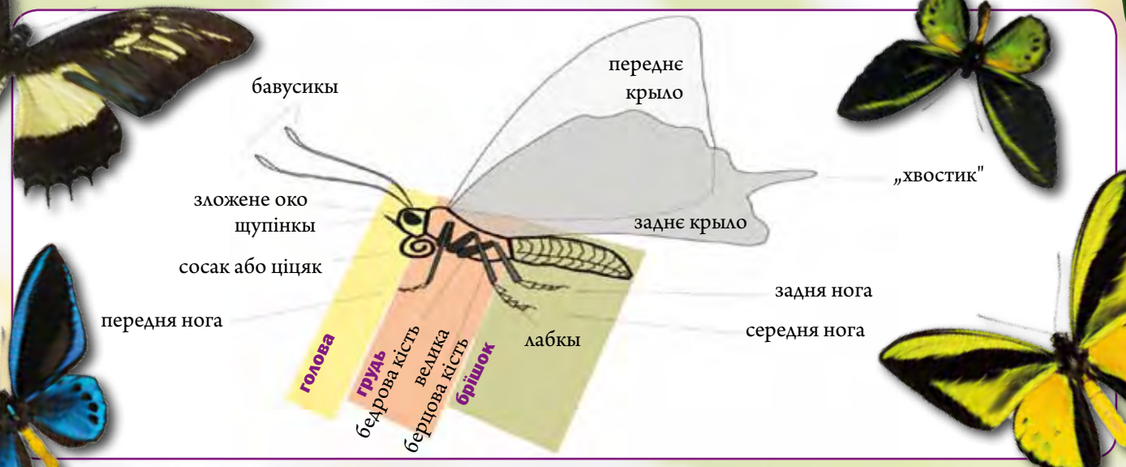

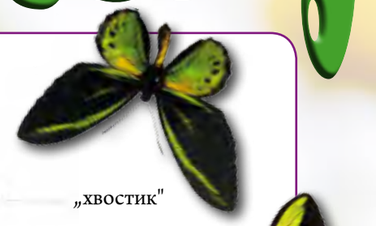

Што означує мотыль як сімбол в розлічных культурах світа – в минулости і днесь?

Мотыль є в многых культурах світа **сімболом душы, безсмертности, возроджіня і воскресїня, способности ку перемінам, ід трансформації**, затоже тото крылате створїня ся явить на світ, перемінюючі ся прямо із гусеніцї. Мотыля в дакотрых культурах тримлють за сімбол Великой Богынї (Великой Матери, Magna Mater).

Образ Великой Богынї выходить із найстаршых періодів історії людства, із палеолїту. Є то найвысше божество, котре представлює єдночасно небо і землю, жывот і смерть. З Великов Богынёв ся споёвали птахы і лїтаюча мушковина. Єднов із мушковины, котра представлює богыню, є мотыль. Выдты і взникла повіра о тім, же ворожылї ся можуть перемінити на мотылїв, же мотылї помагають початю і предповідають войну (наприклад, стары Римляне называли мотыля *feralis* – „роззуреный"), же мотылї, то суть душы мертвых.

Окрем того, в многых культурах мотыль сімболізує переходный характер радости.

В **Чинї** тота крылата мушковина означує безсмертность, достаток, богатство, радость і лїто. Зображеный із сливков мотыль сімболізує довгый жывот і красоту, із хрізантемов – красоту в старобі, з пером – довгый жывот. Може означовати і чіньского Амора, божика любви. Про **Японцїв** мотыль сімболізує молоду жену і лїтаючій єден коло другого мотыль означує родинне щастя. Білый мотыль – дух мертвого.

В **Старім Мексіку** мотыль ся односив ід атрібутім Бога весны і любви, „Прінца квіток" Шочіпілі. **Стары Ґрекове** тримали мотыля за сімбол безсмертности душы. Псіхея, мено котрой значіть „душа", ся представлёвала як дївча з крылами мотыля.

В хрістіанстві штадії розвоя мотыля представлюють жывот, смерть і воскресїня, зато ся мотыль даколи зображує в руцї Хріста – дїтвака, што сімболізує возроджіня і воскресїня душы. На образох, зобразуючіх жывот в раю, мотылячі крыла має душа, котру Створитель дає на тїло Адама. В **ґермано-шкандінавскій мітолоґії** елфы – духы воздуху, суть зображованы як шувны маленькы чоловічкове з крылами мотыля. У **Славян** ся з мотылём споюють передовшыткым представы о душі. В народї часто бісїдують о мотылёви як о душі умершого або предповіди смерти, а даколи і о образї смерти.

Но сучасный чоловік видить в мотылёх передовшыткым красну мушковину, котра ся але з нашых лук страчать, бо природї чоловік бере чім дале, тым веце простору. Зато собі важме, кедь на нашых луках лїтать чім веце красных мотылїв, бо знаме, же жыєме в здравім природнім оточіню.

ЗНАЛИ СЬТЕ, ЖЕ ПЕРША КОМПЮТЕРОВА МЫШ БЫЛА ВЫРОБЛЕНА З ДЕРЕВА?

Даколи є інтересне знати судьбу предметів, котры хоснуєме каждый день.
Компютерову мыш в сучаснім дізайні представила світу в році 1984 компанія Епыл (Apple). Главно дякуючі ній ся компютеры Мекінтош (Macintosh) стали дуже популарныма. Но тото мале, але так потребне заряджіня свою скуточну історію зачінать аж о 20 років пізніше.
В році 1965 інжінір із Стенфорду – Даґлес Енґелбарт (Douglas Engelbart) выдумав інштрумент на роботу з операчнов сістемов он-Лайн Сістем (NLS). Спочатку то была ручно выроблена деревяна ладічка з двома колесками днука і ґомбічков на тілі. По даякім часі має заряджіня третю ґомбічку і пар роках пізніше здобыв Енґелбарт на свою вынаходку патент.
Дале до подниканя вступує Ксереокс (Xerox), но ёго модіфікація компютеровой мышкы стоїть коло 700 доларів, што комплікує ей масову дістрібуцію. Лем компанія Стіва Джобса (Steve Jobs) є способна выробити подобный апарат з цінов 20-30 доларів, котрый ся став сучастёв каждоденного жывота міліарды людей.

ЯКЕ НЕСПОДІВАНЯ ПРИВЕЛО К ПАТЕНТОВАНЮ ТЕХНОЛОҐІЇ ВЫСЫЛАНЯ МУЗИКЫ В ЧАСІ ЧЕКАНЯ ПЕРЕПОЇНЯ ТЕЛЕФОНАТУ?

Америцькый вынаходчік Алфред Леві (Alfred Levy) в році 1962 обявив проблем з телефонічнов комунікаціёв в товарни, котру властнив. Кедь были волаючі позаставлены і чекали на перепоїня лінкы, чули музику. Указало ся, же еден неприпоєный кабел ся дотуляв желїзного носника і став ся такповісти антенов, котра передавала сіґнал недалекой радіостаніцї. Телефонуючі ся не силно скаржили на таке неплановане слуханя музикы. Чеканя на перепоїня телефонату собі скорше ужывали, бо при слуханю музикы было чеканя приємнїше. О дакілько років пізнїше сі тоту технолоґію Леві дав патентовати.

Як люде становлёвали час перед тым як были вынайджены годины?

Перед вынайджінём годин люде одгадовали час так, же слїдовали сонце і лїгали до постелї як ся змерькло. Обідовали, коли сонце было высоко на небі а вечеряли, коли запало. Сонечны годинкы суть єдны з найстаршых годин. Намісто цайґрів указує час тінь, котру робить сонце. Як ся Земля обертать почас дня, цайґер ходить по ціфернику. Пісочны годинкы были єдным з мала сполягливых способів міряня часу на морю. Бадателї суть пересвідчены, же ся хосновали уж в 11. сторочу, коли вєдно з маґнетічным компасом помагали навіґовати шыфы. Доказы о екзістенції пісочных годин походять аж з 14. стороча, дякуючі образу маляря А. Лорензеттія (A. Lorenzetti). Найстарша писомна памятка походить з єднакого періоду. Од 15. стороча ся уж пісочны годины хосновали в розлічных сферах. Были першым сполягливым, повторно хоснованым і значно точным інштрументом на міряня часу.

Ребус

Мамка одыйде на школїня з роботы. Нянько рано збудить сына і веде го до школкы. В школцї му учітелька говорить, же дїтина ід ним не ходить. Так го поведе до другой школкы, потім до третёй і всягды тото саме. Кедь уж одходять з четвертой школы, сын говорить нянькови: „Татку, іщі єдна школка ***(закончіня фіґля будеш знати кедь вырїшиш ребус)***"

1. Якы слова суть зашіфрованы в анаґрамі? Спой їх лініёв з одповідным рісунком.

2. Ґазда ся вертать з ярмарку, де купив козу, молодого вовка і капусту. На пути домів ся мусить переплавити через ріку. Ёго лодька є мала і зато може на ню із собов взяти лем єдну з трёх купленых веци. На березї не може зістати коза і капуста (бо бы єй коза зъїла), ани коза з вовком (бо бы єй міг покусати). Як дістане вшытко на другый берег, жебы ся нічому ніч не стало?

4. Мате двої пісочны годины. Єдны суть сім-минутовы а другы штири-минутовы. Як помочов них одміряєте точно 9 минут?

5. Якы чісла можеш доповнити на місце знаку вопроса?

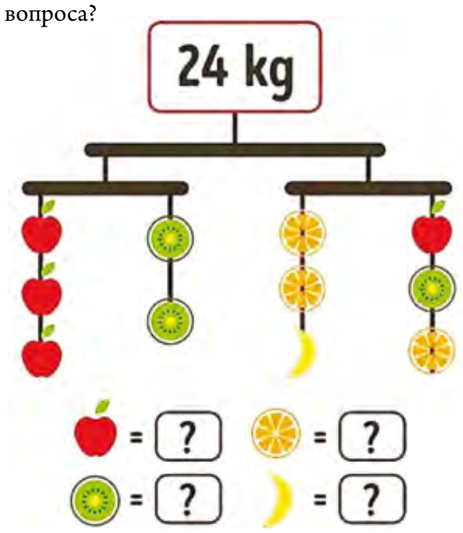

3. Домотаны пословіцї. Слова у пословіцях ся нам помішали. Поможете нам їх зложыти? Попробуйте обяснити їх значіня.

1. той | з | мискы, | Што | шумной | порожня. | як | є

2. гамовати, | як | Радше | бановати.

6. Котра можность одповідать рісунку, кедь на нёго позераме із заду.

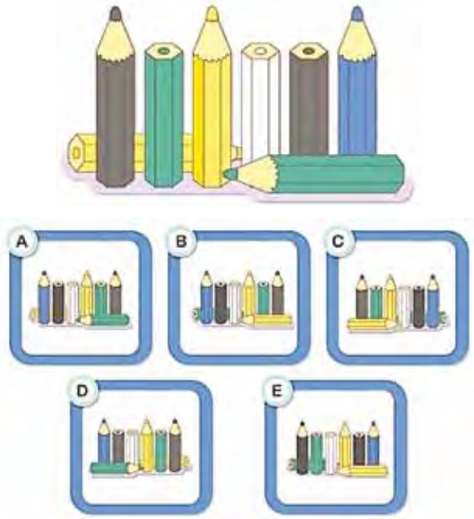

				5	
		6			3
6		1	3		
		3	1		
2			5		
	1				

СУДОКУ

7. На образку є корова з такыма частями: голова, тїло, рогы, ногы, хвіст. Корова позерать наліво.
Переложте лем два шваблики так, жебы ся позерала направо?

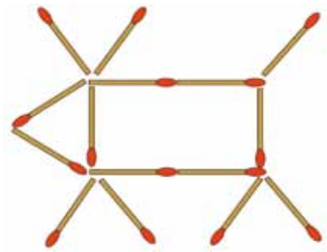

ВІСЕМНАПРЯМНИК

Покладник ся просить в кінї єдного навщівника: - „Прошу вас, чом сі купуєте уже семый листок?" Тот му одповідать: - „Кедь, *(закончіня будеш знати, кедь зробиш вісемнапрямник)*."

аранжер, асентраґы, аташе, вощіна, вуглик, гортензія, ґлобус, ґіпс, дехть, драбина, дінамо, заказ, здоровя, капка, кратер, креденець, маґнолія, мнясоїд, мушля, навщівенка, паданка, радіатор, редактор, розвалка, саміздат, сліптош, сорочка, трясовиско, файта, шайта, шкварка, щамба

А	М	К	О	Р	О	З	В	А	Л	К	А	М	Л	Р
К	У	С	Я	В	О	Р	О	Д	З	Б	О	Н	Д	О
Ч	Ш	А	Й	Т	А	Ы	В	М	М	В	З	Я	Е	Т
О	Л	М	Ґ	Р	Е	О	Ґ	А	А	А	Й	С	Ш	А
Р	Я	І	С	Т	Щ	К	Щ	А	К	Н	Я	О	О	І
О	П	З	О	І	К	С	Ї	А	Р	Т	І	Ї	Т	Д
С	Ь	Д	Н	Д	Р	И	З	А	А	Т	З	Д	П	А
М	А	А	К	Н	Е	В	І	Щ	В	А	Н	Р	Ї	Р
А	Ь	Т	Х	Е	Д	О	Я	А	К	К	Е	Е	Л	Е
Ґ	Т	К	А	Ы	Е	С	К	Н	Ш	П	Т	Ж	С	Д
Н	Й	Й	Д	Ш	Н	Я	У	И	У	А	Р	Н	Р	А
О	К	Р	А	Т	Е	Р	А	Б	Л	К	О	А	К	К
Л	А	Ф	У	Ф	Ц	Т	Р	А	О	Г	Г	Р	Т	Т
І	М	І	Г	О	Ь	Р	О	Р	З	Л	У	А	О	О
Я	П	А	Д	А	Н	К	А	Д	Р	В	Ґ	В	Е	Р

Рішіня задач:

Ребус ...а прийду пізно до школы!

1. кухарь, свічкы, гуска, церьков, парадічкы, парашутіста, летрик, сїдачка
2. Возьме козу, перевезе єй. Верне ся, возьме капусту, перевезе, выложить, наложить козу і верне ся з нёв назад. Выложить, наложить вовка, одвезе на другый берег і верне ся за козов.
3. Што з той шумной мискы, як є порожня. Радше гамовати, як бановати.
4. Обернеме обидвої годины. По 4 минутах обернеме штири-минутовы годины. Кедь ся досыплють сім-минутовы годины, обернеме тоты годины. Тогды зістає 1 минута на штири-минутовых годинах, котра кедь ся досыпле, буде на сім-минутовых годинах тоже 1 минута одсыпана. Тоты сім-минутовы годины потім стачіть обернути і тоту минуту одміряти іщі раз. І маєме одміряных 9 минут. (4+3+1+1)
5. 4 2
   6 8
6. В
7.

ВІСЕМНАПРЯМНИК: ...коло дверей стоїть даякый дурак а фурт мі го розорве

ЖРЇДЛА:

- **Пап, Юлиян: Чом ше качка з воду мачка. Новинко-видавательска установа „Руске слово", Нови Сад, 2013, с. 5 – 9.**
- **Папгаргаї, Дюра: Яй Боже мой, яке я то вельке. Слунечко зоз чоколади - писнї о дзецох и за дзеци. „Руске слово - Русалка", Нови Сад, 2005, с. 10, 61, 87.**
- **Kovář, Jakub, Řehák, Michael, Kříž, Michal, Hořenín, Jan, Brzák, Marek: Rusíni v Srbsku. [online] Hospodářská a kulturní studia, PEF ČZU, 2017. Dostupné z: http://www.hks.re/wiki/ls2017:rusini_v_srbsku**
- **Piroš, Alexander: https://www.czsk.net/dotyky/11_2003/rusini.html**
- **https://zavod.rs/rusnatsi-u-serbiyi/**
- **https://lepidoptera.sk/**
- **https://sk.wikipedia.org/wiki/Mot%C3%BDle**
- **https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%88%D1%83%D0%B5%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%B5#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:(MHNT)_Gonepteryx_rhamni_-_Pr%C3%A9serville_France_-_male_dorsal.jpg**
- **https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%88%D1%83%D0%B5%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%B5#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Cithaerias_Esmeralda_MHNT.ZOO.2004.0.976_(2).jpg**
- **https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%88%D1%83%D0%B5%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%B5#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Morpho_rhetenor_rhetenor_MHNT_dos.jpg**
- **https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%88%D1%83%D0%B5%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%B5#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Chrysiridia_rhipheus_MHNT_dos.jpg**
- **https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%B5%D1%88%D1%83%D0%B5%D0%BA%D1%80%D1%8B%D0%BB%D1%8B%D0%B5#/media/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Priam's_Blue_Birdwing_(Ornithoptera_priamus_urvillianus)_male_(8361988622).jpg**
- **https://www.google.com/search?q=%D0%B1%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%BA%D0%B0&oq=%D0%B1%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%BA%D0%B0&aqs=chrome..69i57j0i512l9.3644j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8**

Občianske združenie Kolíska

колысочка

Kolýsočka – časopis pre rusínske deti. Ročník VI., č. 6, v roku 2022 vychádza šesť čísel. Vydáva Občianske združenie Kolysočka - Kolíska, IČO 42239010, Solivarská 70, 080 05 Prešov. Redakcia: šéfredaktorka – PhDr. Mgr. Ľuba Kráľová, Ph.D., redaktorka – Mgr. Zdenka Citriaková, PhD., ilustrátorka – PaedDr. Eva Ilkovičová, jazyková redaktorka – PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD., grafická úprava a počítačová sadzba – Mgr. Miroslava Fabianová, Sergej Pančák. Tlač – Tlačiareň svidnícka, s. r. o. Náklad 200 kusov. Rozširuje a objednávky na predpladné prijíma redakcia časopisu. Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín, 2022. Cena jedného čísla – 1,00 €. Rukopisy a ilustrácie nevraciame. EV 5528/17, ISSN 2585-7045, EAN/ISSN 97725857040001.

Колысочка – часопис про русиньскы дїти, Рочник VI., ч. 6, в роцї 2022 выходить шість чісел. Выдає – Обчаньске здружіня Колысочка - Kolíska, Соліварська 70, 080 05 Пряшів. Редакція: главна редакторка – ПгДр. Мґр. Люба Кралёва, Пг.Д., редакторка – Мґр. Зденка Цітрякова, ПгД., ілустраторка – ПаедДр. Ева Ілковічова, языкова редакторка – ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., ґрафічне і технічне оформлїня текстів – Мґр. Мірослава Фабіанова, Серґей Панчак. Друкує: Друкарня свідницька, с. р. о. Наклад 200 фалатків. Выдане з фінанчнов підпоров Фонду на підпору культуры народностных меншын, 2022. Цїна єдного чісла – 1,00 €, Рукописы і ілустрації ся не вертають. EV 5528/17, ISSN 2585-7045, EAN/ISSN 97725857040001.

KULT MINOR

FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

9 772585 704000